

**AVTOMATLASHGAN TIZIMDA YER TUZISH LOYIHALARINI ISHLASH
MUAMMOLARI**

Bazarbayeva Go'zal Rustam qizi

*"TIQXMMI" Milliy tadqiqot universitetining Qarshi irrigatsiya va
agrotexnologiyalar instituti talabasi.*

Annotatsiya: *Ma'lumki, yer va suv qishloq xo'jaligida asosiy ishlab chiqarish vositalari bo'lishi bilan bir qatorda ulardan foydalanishning o'ziga xos tomonlari ham bor. Ishlab chiqariladigan mahsulotning miqdori, sifati va tannarxi asosan qishloq xo'jalik korxonasidagi yerning maydoniga, unumdorligiga, yer turlari tarkibiga, shakliga, yo'l va tashqi aloqa manzillariga nisbatan joylashgan o'rniga bog'liq. Shuning uchun ham, yer tuzish loyihalari qishloq xo'jalik korxonalari hududlarining tashkil topishida, tartibga solinishida va takomillashishida juda katta ahamiyatga egaligi yoritib borilgan.*

Kalit so'zlar: *qishloq xo'jaligi, intensiv rivojlantirish, dehqonchilik madaniyati, yer tuzish, yer tuzishni loyihalash, xo'jaliklararo va xo'jalikda ichki yer tuzish loyihalari.*

KIRISH. Respublikada aholi sonining to'xtovsiz o'sib borishi oziq ovqat mahsulotlariga va xalq iste'mol mollariga bo'lgan talabning doimiy oshib borishiga olib keladi. Bu talabni qishloq xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqarishni muntazam ko'paytirib borish, ularning sifatini yaxshilash va turlarini ko'paytirish evaziga qondirish mumkin. Agar respublikamizda qishloq xo'jaligida asosiy ishlab chiqarish vositalari bo'lgan yer va suv resurslarining cheklanganligini hisobga olsak, qishloq xo'jalik mahsulotlarini muntazam ko'paytirib borishning yagona yo'li qishloq xo'jaligini intensiv rivojlantirish va uni industrial asosga o'tkazish bo'lib qoladi. Yerdan samarali foydalanishni tashkil qilish, tuproq unumdorligini doimiy oshirib borish, dehqonchilik madaniyatini ko'tarish, ilm-fan va texnika yutuqlaridan foydalanishga sturlioit yaratish, erni va atrof muhitni qo'riqlash hozirgi vaqtda yer tuzishning asosiy vazifalari hisoblanadi.

Yer tuzish jarayoning asosiy bo'g'ini yer tuzishni loyihalash hisoblanib, uning asosiy maqsadi yerdan foydalanishda, yerlarni berish va qaytarib olish, sotish olishda ulardan samarali foydalanishni tashkil etish va muhofazalashda tartib o'rnatishdan iborat bo'lib, bunga quyidagi yer tuzish ishlarini bajarish orqali erishiladi:

- tuman yer tuzish chizmalaridagi istiqbolga mo'ljallangan va loyiha oldi hisoblashlari;
- xo'jaliklararo va xo'jalikda ichki yer tuzish loyihalarini ishlash;

- yer tuzish tadbirlarini amalga oshirish uchun ishlanadigan ishchi loyihalarni tayyorlash;

- loyihalarni joyiga ko`chirish va ularning amalga oshirilishi ustidan mualliflik nazorati.

Respublikamiz mustaqillikka erishib, bozor iqtisodiyotiga o`tish bo`yicha iqtisodiy islohotlarni boshlab yuborishi bilan bog`liq agrar sohada yuz berayotgan o`zgarishlar, yer tuzish ishlari hajmini keskin oshirib yubordi. Bu davrda yer tuzishning axborot ta`minoti o`sishi uning sifat jihatdan takomillashishi zaruratini keltirib chiqardi. Yer tuzish bilan bog`liq loyiha qidiruv ishlarining hajmi ham yangi tashkil bo`layotgan va qayta tuzilayotgan xo`jaliklar, fuqarolarga va boshqa maqsadlar uchun yer ajratish loyihalarini ishlash hisobiga keskin oshdi.

Mavjud an`anaviy usullar va vositalar bilan ishlayotgan yer tuzish xizmati bu vazifalarni tez bajarish imkoniyatiga ega bo`lmay qoldi. Loyihalash ishlarini tezlashtirish zaruriyati bir tomondan, yer tuzuvchi plan - xarita, yer kadastri me`yoriy va boshqa ma`lumotlarni olish, ularni tahlil qilish va loyihalashda foydalanish vaqtidan to joylarda yer ajratish va yerga bo`lgan egalik qilish yoki foydalanish huquklarini tasdiqlovchi yer tuzish hujjatlarini berishgacha bo`lgan vaqtni keskin qisqartirishni talab etsa, ikkinchi tomondan, yer tuzish ishlarining sifatiga, yerni muhofaza qilish va undan oqilona foydalanishni tashkil etish bo`yicha optimal yechimlarni topishga qo`yiladigan talabni oshiradi.

Loyihalash bilan bog`liq masalalarni yechish katta hajmdagi xo`jalikni miqdor va sifat jihatidan tavsiflovchi, hamda baho va huquqiy ma`lumotlarni o`rganish dinamikasini tahlil qilish, yer monitoringini olib borish, iqtisodiy, ekologik va boshqa vaziyatlarni modellashtirish bilan bog`liq. Shu maqsadda turli xil usullardan foydalaniladi: iqtisodiy-matematik modellashtirish; tarmoqli loyihalash; matematik dasturlash; o`yinlar nazariyasi, optimal strategiyani tanlash usullari va boshq. Ulardan foydalanish uchun yer tuzish muammolarini, boshlang`ich va 8 me`yoriy ma`lumotlarni, yer tuzish masalalarini qo`yishga noanaviy yondashuvni, ilmiy asosda tashkil etishni chuqur o`rganish zarur.

Yer tuzuvchining ish unumdorligini oshirish va loyiha-qidiruv ishlarining sifatini yaxshilash, faqat yangi informatsion texnologiyalar, yer tuzish ishlarini kompyuter texnikasidan va zamonaviy dasturiy ta`minotdan foydalanish asosidagina mumkin. Zamonaviy texnologiyalar, faqat ekspertlarning bahosiga asoslangan ananaviy usullardan farqli ravishda rejalash, hisobga olish, tahlil qilish va loyihalash masalalarining yangi darajadagi kompleks yechimini olish imkoniyatini beradi. Bu texnologiyalar loyihani ishlash muddatini qisqartirish, loyihalarning sifatini yuqori ko`tarish, loyihachilar ishini yengillatish, ularni zerikarli yarim mexanik tarzda ishlardan qutqarish, imkoniyatlarini loyihaning ijodiy qismiga ko`proq qaratish imkoniyatini beradi. Bundan tashqari zamonaviy kompyuter texnikasi nafaqat texnik-iqtisodiy masalalarni sifatliroq yechish, balki

iqtisodiy-matematik usullar va modellardan yer resurslarini muhofaza qilish va ulardan samarali foydalanishni tashkil etish bo'yicha tadbirlarni bashoratlash, rejalash va loyihalashda erkin foydalanish imkonini yaratadi.

Iqtisodiy-matematik usullar loyihalash texnologiyalariga kiritilsa va kompyuterlarda yechilsa, loyihaviy yechimlarda sub`ektivizmdan saqlanish bilan bir qatorda ko`p variantli yechimlarni tahlil qilish va optimal yechimni topish imkonini beradi.

Xulosa qilib aytganda, bugungi kunda ishlab chiqarishda va ilmiy izlanishlarda avtomatlashtirish vositalaridan va kompyuter texnologiyalaridan, turli xil dasturiy maxsulotlardan foydalanish odatiy tusga kirmoqda. Lekin shuni esdan chiqarmaslik kerakki, yer tuzishda avtomatlashgan tizimlar, faqat rejalash, hisob, tahlil, loyihalash va tartibga solish masalalari birgalikda (ma`lumolarni yig`ishdan yechimni olishgacha) yechilsagina, yaxshi samara beradi. Masalan, qishloq xo`jaligi ishlab chiqarishi faoliyati yagona kompleks matematik model bilan ifodalanishi va uning asosida xususiy modellar ishlanishi, yer tuzishni loyihalash masalalari qo`yilishi va yechilishi kerak. Bunga esa o`z navbatida, loyihaviy yechimlarni asoslashga tizimli yondashuv yordamida erishiladi.

FOYDALANILGAN ABADIYOTLAR

1. S.avezbayev i dr. Zemleustroystvo i kartografirovaniye melioriruyemix zemel. Uchebник. T.: agrosanoat axboroti, 2000 – 414 b.
2. Avezbayev s., volkov s.n. yer tuzishni loyihalash. Darslik. T.: yangi asr avlodi, 2002 – 784 b.
3. Avezbayev s., volkov s.n. yer tuzish iqtisodi. Darslik t.: yangi asr avlodi, 2002 – 290 b.
4. Волков с.н. землеустройство. Том 4. Экономико – математические методы и модели. Учебник. М.: колос, 2001. -696 стр.
5. Волков с.н. землеустройство. Том 6. Системы автоматизированного землеустроительного проектирования в землеустройстве. Учебник.м.: колос,2002. – 328 стр.